

Cenab Şahabettin'e göre edebî tenkitte usûl

Birol BULUT¹

Öz

Türk edebiyatının modernleşme serüveninin önemli evrelerinden biri olan Servet-i Fünûn neslinin önde gelen isimlerinde Cenab Şahabettin birçok edebî türde ürün vermiş; hem meydana getirdiği eserlerle hem edebiyat nazariyatı ile ilgili yazdığı yazılarla etki alanı oluşturmuştur. Edebî tenkit ise bir tür olarak bu dönemde Batılı normlar etrafında kuramsal bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. Cenab Şahabettin de edebî tenkit sahasındaki kuramsal boşlukla ilgili fikir beyan etmiş, Türk edebiyatında bu türün gelişimi ve bir sistem dâhilinde ilerlemesi hususunda çaba sarf etmiştir. Edebî tenkit mevzuu üzerinden gerek Cenap özelinde gerekse dönem olarak çalışmalar yapılmıştır. Lakin Cenap'ın çizdiği tenkit usulü hakkında etraflıca bir açıklamaya girilmemiştir. Bu çalışma Cenab Şahabettin'in belirli dönemlerde tenkitle ilgili yayımladığı yazılardan yola çıkarak edebî tenkitte usul hakkındaki görüşlerini ve hangi tenkit tür/türlerinden beslendiğini ortaya koymaya çalışacaktır.

Anahtar kelimeler: Cenab Şahabettin, edebî tenkit, usûl.

The method in literary criticism according to Cenab Şahabettin

Abstract

Cenab Şahabettin, as one of the important figures of Servet-i Fünûn generation which was one of the important stages of the modernization for Turkish literature, produced many literary genres. He also had a significant impact upon literature with both the works he created and the articles he wrote about literature theory. In this period, literary criticism, as a genre, was aimed to be placed into a theoretical framework going along with Western norms. Cenab Şahabettin expressed his opinions about the theoretical gap in the field of literary criticism, made an effort for the development of this genre in Turkish literature and its progression within a system. Studies on the subject of literary criticism were conducted in terms of both Cenap and the period.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Kırklareli, Türkiye), birollbulutt@gmail.com, 0000-0003-1096-4527.

However, a detailed explanation has not yet been made about the criticism drawn by Cenap. Starting with Cenap Şahabettin's works on criticism, this study aims to present his views on literary criticism methods and what types of criticism(s) he made use of.

Keywords: Cenap Şahabettin, literary criticism, method.

Giriş

Modern çağ ile birlikte başkalaşım yaşayan edebiyat, yeni türlere kapısını aralayıp çeşitliliğini artırır. Bunun sonucunda ise bir gereklilik olarak modern edebiyatı besleyen ve bir nevi onun gücünün ve varlığının devamını sağlayacak “tenkit” kavramı ortaya çıkar. Kavramın doğuşu ve gelişim sürecini yöneten/yönlendiren tabiidir ki modern edebiyatın kaynağı olarak Batı edebiyatıdır.

Edebî metinler bir şekilde tezahür ettiği dönemin izlerini taşır. Batıda görülen ilerleme fikri ve aklın egemenliği tezi, her alanda olduğu gibi edebiyata da sirayet eder. Bu tezin içeriği, insanın daimi bir gelişim halinde olduğu, sanatların da buna ayak uydurarak sürekli ilerlediği; diğeri ise değişken ve keyfi nitelik arz eden “zevk”in yerine “*evrensel ve mutlak olan aklın sesi*[ne]” kulak vermek gerekir (Fillox, 1985: 12). Bu düşünce bittabi eleştirinin klasik normlarından sıyrılıp şeklinin değişimine zemin hazırlayacaktır. Edebî metinlerle birlikte edebî eleştirinin de dönüşümünü sağlayan ve asıl onu modern kimliğine kavuşturan -her ne kadar diğer taraftan katı bir tutumla klasik eleştiri devam etse de- romantizm hatta Fransız romantizmdir (Yücel, 2012: 12). Sanatların geleneksel tanımı olarak kabul edilen ve tek taraflı bir anlayış olarak karşımıza çıkan “sanat tabiatı taklit etmelidir” düşüncesinin tebeddülü ile birlikte sanatta estetik algılayış da değişir. Antik sanat fikri, Tanrı'nın yaratıcılığını ön plana alıp tabiatın özünü en iyi şekilde taklit etmek iken yeni sanat anlayışı ise yaratıcı olarak bireyi görür ve sanatın güzelliğini üstün tutar. “*Edebiyat prensipleri de fizikî kâinatın kanunlarını araştıran ruhla araştı[rılır]. Ve bunlar ‘icad edilmeyecek, keşfedilecektir*[r].” (Spencer, 1962: 23). Aklın yönlendirdiği, insan tabiatının önemsendiği ve katı kurallara bağlı klasisizme bu noktada romantizm sistemli eleştiri silsilesi ile karşı çıkar. Bu itirazlar antikten moderne; gelenekten, şimdi ve sonrasına uzanmayı da beraberinde getirir. İtirazlar sonuç olarak modern bir edebî anlayış ve eleştirinin doğmasına zemin hazırlar.

Her çağın kendi değer yargılarını ve estetik duygusunu biçimlendirdiğini göz önüne alırsak, bu noktada “güzel” kavramını meydana getiren ve gösterenin de ince bir zevkin mahsulü olarak dönemin duygu ve düşünce dünyasına yansıdığı eserler gibi görebiliriz. Dolayısıyla

modern tenkit fikri öncesi klasik Türk edebiyatında da -müstakil bir tür olarak olmasa da- tenkit kavramından bahsedebiliriz. Altı yüz yıldan fazla hüküm sürmüş klasik edebiyat da kendi sanat anlayışı etrafında bir tenkit yöntemi geliştirmiştir. Fakat 1800'lü yıllarda ortaya çıkan ve günümüze değin gelen bugünkü manasıyla anladığımız bir eleştiri anlayışından söz edemeyiz. Aradaki fark: “*Eskiden eleştiri, modern mânâda olduğu gibi esere değil, kişiye yöneltilirdi. Eski tenkitte mutlak doğrular vardı; bir şey ya doğru veya yanlıştı. Modern anlamdaki gibi, evrensel ölçüler yoktu. Eski ölçüler mutlak olanı yansıtır, klasisizmin şaşmaz doğrularını esas alırdı.*” (Tökel, 2003: 17).

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra verdikleri yazılı ürünlerde Arap dili ve edebiyatının etkisinin artması neticesinde eleştiri ile ilgili kavramları da buradan aldığını görürüz. Misal yazılı ürünleri eleştirmek için alınan kavramlar: “muâhaze, takrîz ve muhâkeme.”dir. Muâhazenin, yazara odaklanıp eseri gözardı etmesi ve kusur aramaya odaklanması; takrizin bir nevi acemi edipleri heyecanlandırma ve gayretlendirme yazısı olması; muhâkemenin de iki eser arasında seçim yapmayı hedeflemesi (Özgül, 2003: 7-8); kısaca eleştiri ile ilgili bu kavramların genel olarak bir disiplinden uzak olup ortaya koyduğu keyfilik; modern edebiyatı kendine rehber edinmiş Türk edipleri için bir yetersizliği ifade ediyordu. Özellikle Servet-i Fünûn nesli Batıyı rehber edinmesinin doğal sonucu olarak “edebî bir şube” şeklinde gördükleri tenkitle ilgili bilgi ve birikimi Türk edebiyatına taşımışlardır. Bu dönem, tenkit mevzuu üzerinde en çok durulan ve en azından bir sistematîğe bağlama çabalarının yoğun olarak görüldüğü dönem olarak ele alınabilir (Ercilasun, 1998: 243). Esasen burada bir ihtiyacın hasıl olduğu ortadadır. Servet-i Fünûn neslinin modern ölçütlerde edebî metin üretme noktasında mesafe katettiğini, lakin bu metinlerin hâlâ geleneksel tenkit usulleriyle değerlendirilmesi sebebiyle edebî tenkidin de neslin taraflarınca modern usuller rehberliğinde yeniden ele alma zorunluluğu doğduğunu söyleyebiliriz. Ki bunda hiç şüphesiz kendilerine yapılan hücumların etkisinin olduğu da bir gerçektir.

Modern tenkit usulü Batı'da “critique” kavramıyla karşılaşılır. 17. yüzyıl sonu, 18. yüzyılın ilk yarısı ile birlikte rasyonalitenin yükselişi edebî tenkitte de değişimleri beraberinde getirir. 19. yüzyılın başlarında romantizmin kendini gösterip imgelem, yaratıcılık, orijinalite ve bireysellik gibi kavramların yükselişi ile birlikte öznel bir yapıya bürünür. 19. yüzyılda yayınlanan kitap sayısındaki hızlı artış bir anlamda edebî tenkidi de zorunlu kılar. Bu bir anlamda, iyi ve kötüyü ayırmak için nesnel ölçütlerin önünü açar. Lakin diğer taraftan da “19 uncu yüzyıl medeniyetinin kabına sığamayışı içinde modern dünya kavgacılığının kıskırttığı, insanoğlunun görünüşüne karşı bir protesto mahiyetinde olmak üzere, edebi tenkitlerin büyük kısmı edebî değerlere dayanmaktan çok insan

vicdanına yönel[ir].” (Spencer, 1962: 40-41). Romantik tenkit çağı olarak da isimlendirilen bu dönem eksikliklerinin yanı sıra tenkit kavramını tartışmaya açan, 20. yüzyıl tenkit görüşlerine zemin hazırlayan bir evredir (Ercilasun, 1998: 24).

Genel itibarıyla -en azından 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar- modern edebî metinler insanın güçlü duygularını ve düzen içindeki yalnızlığını içermekle birlikte -sosyal, siyasî, iktisadî vb.- sistemin eksik ve yanlışlıklarını eleştirel bir şekilde ele alarak -her ne kadar karşıt olarak dursa da- modernitenin ilerlemeci ve düzen fikrinin dizgeselliği içerisinde konumlanır. Bu sistem içerisinde kendine güçlü bir alan ihdas eden eleştiri, edebî metinler bazında ise keyfiliği dışlayıp gelenekten koparak farklılaşma, bilimsel temellere haiz olacak kurumsallaşma yolunu seçer. Bu sebeple modern eleştiri usulleri hakkında düşünceler ve teoriler öne sürülür. Bugün bile tenkidin bir tür olarak mahiyeti ve sınırları tartışılırken Türk edebiyatında modernleşmenin öncü isimlerinden biri olan Cenap Şahabettin’in edebî tenkide dair usul ve ölçü hususunda beyan ettiği düşünceler Türk edebiyatında tenkidin gelişim serüveni yolunda önemli bir durak olarak ele alınabilir.

Cenap Şahabettin edebî tenkitle ilgili ilk yazısını Servet-i Fünûn’un 25 Nisan 1901 yılındaki sayısında *Raik Vecdi* müstear adıyla kaleme alır. Konuyla ilgili bir sonraki yazısı -tam 24 yıl sonra- 1925 yılında yine Servet-i Fünûn’da çıkacaktır. 1927 yılında, İsmail Habib’in neşrettiği *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi* adlı eserle ilgili eleştirilerini dile getirdiği iki yazı yazar. Bu iki yazı İsmail Habib’in edebiyat tarihçiliği üzerinden -sınırlı da olsa- edebî tenkidin teorisine, usul ve ölçütlerine değinir. Dolayısıyla Cenap Şahabettin’in tenkit fikrinin esasen geniş bir dönem içerisinde şekillendiğini görmekteyiz.

Kavram olarak tenkidin algılanışı

Cenap Şahabettin, -bugün eleştiri olarak kullandığımız- kelimenin kavramsal yönüyle ilgilenmediğini belirtse de yazılarında “intikad” ve “müntekid” sözcüklerini kullanır. Kavramın kendisiyle ilgilenmemesi noktasındaki tezi, bu türün Türk edebiyatı için -Batılı saiklerle konuşacak olursak- daha yeni olması ve türle ilgili kavram/kavramların üretilmesi için belirli bir süreye daha ihtiyaç olduğudur. Edebî tenkidin tür olarak edebî metinler içinde mi değerlendirilmesi gerektiği yoksa bir ilim mi olduğu sıkça tartışılabilen bir mevzudur. Cenap’a göre edebî tenkit “*sanat-ı kalemiye*”dir (Râik Vecdi, 1317: 114) ve “*hatta belki yüksek sanattan daha zor[dur].*” (C.Ş., 1340: 230). Bu sanat esasen öncelikle bir his ile doğar. Bu hissi sanat derecesine ve hatta ilim mertebesine çıkartacak unsur “*vâsi bir irfân ile yüksek ve uzun bir terbiye-i zevkiyenin temin edilebilecekleri salâhiyettir*” (C.Ş., 1341: 281). Burada Cenap’ın vurgulamak istediği şey modern eleştiri usullerinin ince, zarif ve bir o kadar da kavranmasının ve uygulamasının çeşitli zorlukları barındırdığıdır.

Diğer taraftan ise edebî tenkidi ilimle sanat arasında bir yere konumlandırır. O halde tenkit, sanatın öznelliğinden doğan ve kendini ilmin nesnellüğünde ifade eden bir tür olarak görülebilir.

Cenap'a göre hem geçmişteki edebî nesiller hem de kendi nesli, modern edebiyat eleştirisi usullerinden ve bu eleştiri de kullanılacak ölçülerden bihaber olduklarından dolayı sadece rivayetlere riayet eder. Tenkidin yükseldiği bu dönemde Cenap'ın nesli bilgisiz ama büyük bir özgüvenle münekkit kisvesi altında dolaşmıştır. Bu neslin tenkit hakkında bilgisizliğini gösteren uygulamalardan biri ise herhangi bir yöntem izlemeksizin, klasik eleştiri usulleriyle hareket ederek yalnız harf ve söz dizimine ait hataları aramaktır. Bu konuda Cenap: “*Biz, müntekid, denilince avâlim-i nesr ve şüre nâhun hükmünü saplamış, bütün mesâil-i edebiyede hall ü akda salâhiyyettâr bir liyakat-ı mahûfa tasavvur ediyorduk. Kürsi-i intikad hepimizin hedef-i ihtirâsâtı olmuştu.*” (Vecdi, 1317: 114) der. Bu cümle bir nevi modern tenkit kaidelerini bilmemelerine rağmen kendilerini otorite olarak gördükleri ve dönemin eserlerine bu doğrultuda yaklaştıklarını, değerlendirmelerdeki keyfiliği itiraf eder. Fakat Cenap, bu tenkit biçiminin süreç içerisinde nispeten değişikliğe uğradığını belirtir. Tenkit metinleri yazan kalemler söz dizimi ve harf hatalarından ziyade eserin kompozisyonu ve söyleyiş güzelliği ile ilgilenmeye başlar. Lakin usul bakımından atılan bu adım kısa sürer. Çünkü tenkidin kuramsal söyleminin dışında hissi ve hayalî bir ibare olan “anlaşılmıyor” tabiri sıkça duyulur. Cenap o gün için bile hâlâ eksik bulmaya yönelik klasik tenkit usulünün devam ettiğini söyler (Vecdi, 1317: 114).

“Hakiki Münekkit”in vazifesi

Cenap, tenkidin usul şablonu içerisinde münekkidin vazifesini önemser. Bu noktada münekkidin metne yaklaşımı tenkidin esaslarının belirlenmesi anlamında değer arz eder. Münekkit eserin kusur ve eksikliklerini ortaya dökmekten ziyade kıymetini ve niteliğini ortaya çıkarmalıdır. Hatalar yığıcı eserler zaten tenkide layık olamaz. Kusur aramak, modern çağın eleştiri anlayışından uzaktır. Tenkidin kendine özgü kaide ve enstrümanları vardır. Bu enstrümanlar arasında “vicdan” önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda bir sanatçı olan “hakiki münekkit” edebî metni vicdanından süzerek derinlerde bıraktığı etkiyi/hissi okuyucularına iletmelidir. Bu yapılırken eser bütün yönleriyle açıklanmalı, eserin verdiği ilham eleştiri metnine dökülmeli ve böylelikle okurun önu aydınlatılmalıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere -eskilerin ve hatta edebiyat-ı cedide neslinin müellifi muhatap alma düşüncesinin aksine- münekkidin münasebeti aslında okurla olmalıdır. Münekkit, müellifin eksik ve yanlışlarını göstermeyi değil eser hakkında okuru bilgilendirmeyi amaçlamalıdır (Vecdi, 1317:114).

Modern anlayışın bir gerekliliği olarak her ne kadar münekkidin esere nesnel ölçütlerle yaklaşması lüzumu ifade edilse de bu söylem ancak ütöpik bir düşüncenin ürünü olarak kalabilir. Çünkü hiçbir münekkit kendi benliğinden, maddi ve manevi birimlerinden tamamen sıyrılıp nesnel ölçütler içerisinde esere yaklaşamaz. Zevk ve estetik yargılara ait beğeniler şahsî, göreceli olduğu ve dış tesirlere açık olduğu için verilen hükümler öznellik içerir. Bunun için toplumun sahip olduğu genel bir zevk anlayışından söz edilemeyeceği gibi daima değişim içerisinde olan “milli zevk” de tenkit ölçütü olarak kullanılamaz. Cenap bu duruma: “*mar-ı zülf, hançer-i ebru’ gibi şeyler bir zaman ‘ezvâk-ı umumiyenin mahsûlesi’ dediğimiz şeye muvafık iken şimdi münâfer olması tebeddül-i muhassaladan değil midir?*” diyerek örnek verir. Dolayısıyla verilen hükümlerde kesinlik ve gerçeklik ifade etmek sakıncalıdır. Öznelliğin bu kadar yoğun ve parametrelerin fazlaca olduğu tenkit mevzuunda ancak münekkitler kendilerine göre doğruyu ifade edebilir (Vecdi, 1317:115). Bunun için eleştirirken “reybî” kalmak gerekir. Böyle olmadığı takdirde hükümlere “sympathie” ve “antipathie”nin tesir ettiği, dolayısıyla gerçek ile batılın birbirine karıştığı görülür. İşte bir münekkit nefisini bir tarafa bırakıp kesin hükümlerden uzaklaşmadığı sürece makbul bir münekkit olamaz (C.Ş., 1927a: 2).

Münekkit, eseri değerlendirirken öncelikle hür olmalı ve “anlamak” namına kendi fikirlerinin ve nazariyatının esiri olmamalıdır. Bir fikrin veya nazariyatın şemsiyesi altında esere yaklaşma tarafgirâne bir tutum olacağından hüsn-i niyet beslemez. Çünkü peşin verilen hüküm ancak tasdik veya inkârla karşılık bulur. Eserin niteliği ile ilgili hakikatin bozularak verilmesi müellifi adil olmayan bir yere konumlandırmakla birlikte münekkidin ehliyetini de şüpheli hâle getirir. O halde münekkit eseri bir sanık olarak görüp ne aklayan ne mahkûm eden bir hâkim makamında olmamalıdır. Onun vazifesi sadece olanı göstermektir. Eser ancak kendini aklar ya da kendine hüküm giydirir (C.Ş.,1340: 230).

Münekkit eser hakkında görüş bildirirken eserin müellifini düşünmemelidir. İki ayrı durumdaki tavır çok önemlidir. Birincisi kendine muhalif bir yazarın -varsa eğer- eserindeki meziyetleri göstermek, diğeri ise eskilerden ziyade kendi çağında yayımlanan nitelikli eserlerin hakkını vermek. Mazide kalmış şaheserlerin estetik değerleri zaten herkesçe malumdur. Zor olan münekkidin kendine muhalif müellif/müelliflerin eserlerinin kıymetlerini ortaya çıkarmaktır. Böylelikle nefisine de karşı gelmiş olur. Ki geçmişte de bazı eserler münekkitlerin haksız gazabına uğrayarak ihmal edilmiş ve unutulmaya yüz tutmuştur (C.Ş., 1340: 230).

Tenkidin özerkliği

Bir sanat eserinde ihtimam gösterilecek şey “menfaat-i ahlâkiye” aramaktan ziyade onun estetik değerine yoğunlaşmaktır. Zaten her büyük sanat eseri güzel olması münasebetiyle cemiyete fayda sağlar. Ne “endişe-i ahlakiye”, ne de “endişe-i fenn” sanat eserinin güzellikten mahrum olması durumunda bir değere haizdir. Çünkü sanatta öncelik güzelliktir. Bir manzume ahlaka ve fenne uygun olup da edebî değerler (vezin, kafiye, elfaz) bakımdan düşükse önem teşkil etmez (C.Ş., 1340:230-231).

Edebî eserde samimiyetle ahlakı ayrı kefelere koymak gerekir. Edebiyatın doğası gereği, edibin hissetmesinden ziyade “hissetmiş gibi hissettirmesi” beklenir. Eser ancak biçim ve içerik olarak güzelse münekkit ona “samimi” der. Yaşamadığı duyguları yaşamış yahut diğer şekliyle yaşadığı duyguları yaşamamış gibi anlatan edip bir anlamda “ahlak-ı bediiyye”ye aykırı davranmıştır. Fakat burada önemli olan ahlak değil estetik endişedir. İşte iyi münekkit bu estetik endişeden hareket ederek bir sanat vesikası ortaya çıkarmalıdır. Bu nitelikten yoksun olan kimseler sanat eserine fen, ahlak yahut siyaset zaviyelerinden yaklaşarak eseri hor görmeye çalışır ya da hak ettiğinin üzerinde kıymet biçer (C.Ş., 1340: 231).

Münekkit için bir diğer önem arz eden şey eseri incelemeye katkı sağlayacak bilgilerdir. Bu bilgiler arasında yazarın hayatı da yer alabilir. Lakin eserlere aksetmeyen terceme-i hal kıymete haiz değildir. Misal René Doumic'in², eşiyle geçinemediği için Chateaubriand'a hayranlığının azaldığı belirtmesi ve Paul Verlaine'in içkiye olan bağımlılığını öne sürerek heykelinin dikilmesine karşı çıkması “hariç-i ez-edebiyat” minvalinde ifadelerdir. Hariç-i ez-edebiyat yazarın lehinde yahut aleyhinde olabilir. Hiçbir şekilde tenkitte bulunmamalıdır. Müellifin hayatı ve eserleri değer bakımından aynı seviyede olmak zorunda değildir. Örneğin Balzac, George Sand gibi yazarların eserleri hayatlarının üzerindeyken Emile Zola gibi sanatçıların ise hayatları eserlerinin üzerinde olabilir. Edebî tenkitte ancak eserle alakalı malumat bulunmalıdır (C.Ş., 1927a: 2).

Tenkrit için pırlıtlı bir zeka ve bilgi - birikim gerekir. Edebî eserler birbirinden farklı niteliklere sahip oldukları için her eser aynı bakış açısıyla ele alınmamalıdır. Hüküm verilmeden önce cümleler özenle seçilmelidir. Eseri açıklamada fikrin yetersizliğini his izah etmelidir. Tenkidin amacı “kesin” bir kaniya ulaşmak olmadığı için münekkidin bugün ile on sene sonra söylediği farklı olabilir. Bu farklılığı doğuran unsur fikirle izah edilemeyen noktaların his ile açıklanmaya girilmesi. Hükümlerde kötü niyet olmadığı

2 1860-1937 yılları arasında yaşamış Fransız eleştirmen.

takdirde bu izafilik tenkidin değerini azaltmaz. İyi bir münekkidin *kitap ilminden ziyade hayat ilmine ve hayat ilmi kadar da ilm-i ruha ihtiyacı vardır*. Ayrıca edibin estetik kudretini anlayabilecek bir idrake sahip olmalı ve bugünkü sanatkârı anlamak için geçmiş dönemin edebî oluşumlarını ve ediplerini bilmeli (C.Ş., 1340: 231).

Münekkit, müellif hakkında hüküm vermeden önce en azından şu soruları sormalıdır:

1. Yeni bir eser meydana getiren müessir lisanını tam anlamıyla biliyor mu?
2. Dimağında sermaye-i irfan, dürüst bir şime-i tefekkür, kıymetli melekeler ve nihayet isti'dad-ı ibda var mı?
3. Esrar-ı sanata aşına yahut bigâne midir?
4. Kalbinin ve zekâsının merteye-i semâhatı ve kevkebe-i üsluptan kaleminin hissesi nedir?
5. Edebiyatımıza ne kadar fikir, hayal, yeni yeni sanat cilvesi ve güzellik ihda etti?
6. Edebiyatımızın hangi nev-i teşebbüsât-ı kalemiyesinde muvaffak oluyor?
7. O zat kimdir, sanata nazariyat-ı hususiyesi ve bir felsefe-i bediyesi var mıdır? (C.Ş., 1927b: 5).

Bu sorular ve sorulara verilecek cevaplar her ne kadar içerisinde öznellik barındırsa da dönem için tenkit açısından kurak bir iklim olarak ifade edilen Türk edebiyatı için nispeten bir nesnellik ölçütü oluşturma gayesi taşımaktadır. Sorular yazar üzerine yoğunlaşır. İlk olarak sanatçının eser verdiği dile hâkimiyeti; ardından fikir oluşturma ve güzel eser verme tabiatı, sanatın sırrına vakıf olup olmadığı, düşüncelerinin kalemine yansıyor yansımadağı, edebiyatımıza katkısı, sanat nazariyesi ve estetik felsefesinin olup olmadığı sorgulanmalıdır.

Sonuç

Türk edebiyatının önemli kalemlerinden biri olan Cenap Şahabettin'in doğrudan tenkitle ilgili çıkan yazıları arasında 24 yıl olmasına rağmen düşüncelerinde tutarlılığın olduğu görülür. Meselenin temelinde tenkidin tür olarak edebiyattaki yeri, kavramlaştırma sorunları, eseri değerlendirme biçimleri, münekkidin görevi ve konumunu gören Cenap, fikirlerini genelde tenkidin ne olmadığı üzerinden izah etmeye çalışır.

Yazarın çizdiği perspektif ne tam olarak nesnel eleştiriyi ne de izlenimci eleştiriyi karşılar. Nesnel eleştiri, eseri bir olgu olarak görür ve eser münekkidin bilimsel bir tutumla “*eseri koşullarına bağlayan ve ona başlıca göreliğini veren ilişki*”nin açıklanmasına dayanır (Fillox, 1985: 34). Bilimselciler ve dogmatizm taraftarlarının eleştiride tarafsızlık ilkelerine karşılık izlenimciler eserle kendi görüşleri arasında uyuşan noktaları tespit etmek ister. İzlenimci eleştiri bir nevi metinle okur arasındaki ilişkiyi ve metnin okura etkisini ele alır. “*Dolayısıyla izlenimci eleştiri, kuramsal olarak, eleştirmenin edebi bir eser karşısındaki öznel tepkilerinin bir kısıtlama yapılmadan kaydedilmesinden ibarettir.*” (Fillox, 1985: 50). Nesnel eleştiriye göre eser bir materyaldir ve belirli kriterlere göre incelenmesi gerekirken izlenimci eleştiride eser karşısında okurun aldığı his önemlidir. Modern tenkit usullerinin bilinmesi ve uygulanması noktasında telkinlerde bulunan ama bunun yollarını göstermeyen Cenap’ı nesnel eleştiriye yaklaştıran fikirleri; dış tesirlerden uzak kalarak sadece esere odaklanılması gerektiği, şüpheli tavrın takınılması, açıklamada eserin içeriğine göre bakış açısı belirlenmesi, yazarın edebiyat sanatına ve ilmine katkılarını içeren sorulara münekkidin cevap aramasıdır.

Cenap’ın edebî tenkit anlayışında esasen öznel unsurlar daha geniş yer kaplar. Hatta *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi* için kaleme aldığı yazıda şu ifadeleri kullanır: “*İntibai intikâd da pek mümkündür ve hatta ben kendi hesabıma bütün diğer intikâd usullerine tercih ederim.*” (C.Ş., 1927a: 2). Cenap’ın şahsi tercihinin de izlenimci eleştiri olduğunu görüyoruz. Metne geri dönecek olursak tenkidi “sanat-ı kalemiyye” olarak görmesi öznel bir yaklaşımdır. Ayrıca tenkidin usulüne dair eseri açıklamak için sübjektif yargıları ifade eden “vicdan”, “his”, “samimiyet”, “ilham” gibi kavramları kullanır: hükmün “vicdan”dan süzülerek verilmesi, fikrin açıklayamadığı yerde “hissin” devreye girmesi, eserin biçim ve estetik olarak “samimi” olması, eserin münekkidde “ilham” vermesi... Edebî metinlerin beğeni ürünü olduğu için şahsiliğin devreye girdiğini belirten Cenap, münekkidin nesnel ölçütlerle eseri ele alamayacağını ve hatta aynı eser hakkında zaman içerisinde değişen duyuş farklılığı sebebiyle birbirinden bağımsız yorumların ortaya çıkabileceğini ifade eder. Karşı olduğu davranış biçimi eseri değerlendirmedeki keyfiliktir. Harf ve söz dizimindeki hataları bulmak, bir siyasi görüşe, fikre göre taraflı bir şekilde eserin niteliğini bozmak tenkit sayılmaz.

Söylediklerimiz ışığında Cenab Şahabettin’in tenkit anlayışının zaman içerisinde çok büyük değişimler yaşamadığı; daha çok münekkidin bilgi-birikimi, davranışları, eseri ele alma biçimi üzerine kurguladığı ve öznellik tarafının daha ağır bastığı görülmektedir.

Kaynakça

- Ercilasun, B. (1998). *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*. İstanbul: MEB.
- Fillox, J. C.-J. (1985). *Edebi Eleştiri*. (A. H. Çakmaklı, Çev.) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Özgül, M. K. (2003, Mayıs/Haziran/ Temmuz). Tenkidi Eleştirmek. *Hece*(77/78/79), 7-13.
- Spencer, T. J. (1962). *Tenkit Sanatı*. (M. E.-G. Yener, Çev.) İstanbul: Kaynak.
- Şahabettin, C. (1 Kanun-1 Sani 1927a). 'Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi' Müellifi İsmail Habib Bey'e. *Güneş*, 2-5.
- Şahabettin, C. (1340, Şubat 26). Felsefe-i İntikad. *Servet-i Fünûn*, 57(1489-10), 230-231.
- Şahabettin, C. (1341, Mart 19). İntikâdın Envâ'ı ve Büyük Müntekidler. *Servet-i Fünûn*, 57(1492-18), 281-283.
- Şahabettin, C. (1927b, Mart 15). İsmail Habib Bey'e. *Güneş*(6), 2-6.
- Tarakçı, C. (1986). *Cenâb Şehabeddin'de Tenkid -Dil, Sanat ve Edebiyat Hakkındaki Görüşleri-*. Samsun: Eser Matbaası.
- Tökel, D. A. (2003, Mayıs/Haziran/ Temmuz). Divan Edebiyatında Eleştiri. *Hece*(77/78/79), 14-47.
- Vecdi, R. (1317, Nisan 12). Müntekid-i Hakîki. *Servet-i Fünûn*, 21(528), 114-116.
- Yücel, T. (2012). *Eleştiri Kuramları* (3. b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.